

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ОКЗ «ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ»

«Родовід державної символіки»

**Методико-бібліографічні матеріали
(до 25-річчя прийняття державних Герба,
Прапора та Гімну України)**

ХАРКІВ • 2017

ББК 63.2(4Укр)

Р61

Родовід державної символіки : методико-бібліографічні матеріали до 25-річчя прийняття державних Герба, Прапора та Гімну України / ОКЗ «Харківська обласна бібліотека для дітей» ; уклад. Д.Бродяк. – Х., 2017. – 47 с.

Матеріал підготували:

Редактор:

Комп'ютерна верстка:

Відповідальна за випуск:

Бродяк Д. А.,

Загревська С. М.

Должек Н. Ф.

Трохименко Г. В.

© ОКЗ «ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ»

bibl.kharkiv.ua

bibliomiste4ko.kharkiv.ua

Історичні мандри тризуба

Державний Герб – це символ, який презентує певну країну як суверенну незалежну державу, офіційна емблема, зображувана на офіційних документах, печатках, грошових знаках держави.

У світовій практиці не існує суворої регламентації творення державного Герба. Це, так би мовити, «національний продукт» – віддзеркалення геральдичних традицій, що примхливо фокусують своєрідні риси історичного розвитку певної країни.

Історія гербової символіки української держави має певні особливості та сягає своїм корінням у сиву давнину, у легендарну епоху розквіту давньослов'янських племен V–VI ст. За однією з версій він уособлював тричастинну будову світу – Ява, Нава і Права (середній, нижній та верхній світи). Деякі з дослідників вважають, що тризуб символізує родину (батько – мати – дитина), інші – що цей знак є символом взаємозв'язку часів (минулого – сучасного – майбутнього).

Найбільш відомими зображеннями тризуба, що дійшли до нас, виявилися зокрема знаки київських князів Рюриковичів, що гербами, в сучасному розумінні, не були. Це скоріше було тавро, що підтверджує право власності. Подібні знаки наносилися на стіни фортець, зображувалися на монетах, амулетах, перснях та інших предметах. Згодом знак, який представляє власника, перейшов на печатки, став вживатися в дипломатичній і торговельній практиці, як аналог вірчої грамоти. Найдавнішою з подібних емблем можна вважати

Івано-Франківська обласна бібліотека ім. Я. Галанина

Мал. 6. а) Тризуб на монетах Володимирів Великий, б) Тризуб на печатках Досифея Київського в Києві.

печатку Святослава Ігоровича (помер у 972 р.) з двозубом. Пізніше на багатьох монетах, персях та пломбах великого київського князя Володимира Святославовича та його нащадків зображувався саме тризуб.

Емблему Рюриковичів деякі дослідники трактують як схематичне зображення сокола, що падає на здобич, інші бачать у ній зображення скіпетра, якоря або вил. Стилізованим варіантом цього зображення є нинішній Герб України.

З розпадом Давньоруської держави і утворенням великої кількості самостійних князівств починається наступний етап у розвитку державної символіки. На зміну родовим знакам приходять територіально-династичні герби.

У гербі спадкоємців Данила Романовича Галицького (1201-1264), який багато зробив для відновлення єдності Галицько-Волинського князівства, утвердився лев, що підіймається на скелю. На думку деяких дослідників, така печатка походить від князя Лева Даниловича, ім'ям якого назвали побудований за його батька місто Львів. Зображення лева стало територіально-династичним знаком Галицько-Волинського князівства.

Слід зауважити, що лев – один з традиційних і найдавніших геральдичних знаків, присутній на гербах багатьох країн: Болгарії, Чехії, Фінляндії, Швеції, Бельгії, Люксембургу, Норвегії та ін. Не меншою популярністю користувався

геральдичний образ лева і на українських землях – Галицької Русі і міста Львова.

Подальше становлення української символіки припадає на XVI–XVII ст. – часи консолідації українських земель і визвольної війни проти шляхетської Польщі, період утворення національного політичного центру зі своєю військовою структурою – Запорізькою Січчю.

У «Літописі Григорія Грабянки» «козацький літописець» розповідає, що 1575 р. польський король Стефан Баторій надсилав козакам клейноди – військові відзнаки. Окрім булави, пернача, бунчука існувала особлива печатка на знак визнання

мужності козаків, проявленої зокрема у битвах з татарами. На ній був зображений козак з мушкетом, що увійшов в історію під назвою «лицар-козак з самопалом».

Найбільш відома з найдавніших печаток-клейнодів датується 1595 роком і належить гетьману Лободі. Починаючи з 1603 р., козак на ній зображувався у напівпрофіль, із шаблею на боці і з мушкетом. Вперше цей символ названо «гербом низового Війська Запорозького» в поетичних рядках з нагоди смерті гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного у 1622 р. На гетьманських печатках Богдана Хмельницького – полководця визвольної війни українського народу в 1648-1654 рр. – також був зображений козак з мушкетом.

Протягом певного часу цей символ був розпізнавальним знаком України. Найавторитетніші вчені, серед яких і академік М.Грушевський, віддавали козакові з мушкетом першість поміж історичних державних гербів. Інший дослідник, автор брошури

«У справі герба України» (1918), вбачав у цьому символі «плід творчості тільки нашого народу». Він підкреслював, що «між гербами інших народів і держав не маємо нічого подібного... До того ж образ козака – твір пишного блискучого періоду нашої історії, коли весь загал народу пробудився від буденного життя і станув до боротьби в обороні національної незалежності». Безперечно, у цьому розумінні козак з мушкетом і нині не втратив свого історичного значення.

Нові архівні знахідки підтверджують версії про те, що зображення козака з мушкетом упродовж 200 років мало високий статус у суспільстві. На печатках двадцяти гетьманів у період з 1595 до 1764 рр. вирізьблювали образ козака з мушкетом. Він фігурує й на печатках Генеральної військової канцелярії (1735–1767) та інших вищих урядових установ Гетьманщини. У цей період козак з мушкетом остаточно затверджується як державний герб, набуває ознак загальнонаціонального символу. У справочинстві Гетьманщини він іменується «гербом Нації» або «Національним». Отже, козак, безперечно, заслуговує на те, щоб бути наявним серед символів великого Державного Герба України.

Після приєднання частини земель України до Всеросійської імперії й під впливом останньої українська символіка поступово уніфікується. Зникає козак з мушкетом. Офіційним гербом України незабаром стає двоголовий орел. Але в цей період не вся Україна входила до складу Росії. Її західна частина – Галичина і Закарпаття – опинилась у складі Австрійської імперії. Створена у Львові в травні 1848 року Головна руська рада проголосила державним національним гербом старовинний герб Галицько-Волинської

Русі – зображення золотого лева на блакитному полі. Але цьому символу не судилося стати загальноукраїнським.

У двох великих масових маніфестаціях, що відбулися в березні 1917 року в Києві, учасники процесій намагалися представити як символ України декілька гербів: жовтий лев на голубому тлі, комбінований герб з левом і архангелом, козак з мушкетом, золотий одноглавий орел на синьому фоні і навіть півмісяць Марії із зірками та хрестом над ним.

У зв'язку з цим голова Центральної ради, визначний український історик М.С.Грушевський, виступив 16 вересня 1917 року зі спеціальною статтею в газеті «Народна воля». Він зазначив, що постійного герба Україна ніколи не мала. До числа символів, здатних виступити в цій ролі, найбільш вдалими він вважав тризуб часів Київської Русі, лук або арбалет, відомий за часів київських печаток XVII-XVIII ст., і козака з мушкетом.

Наступного разу це ж питання піднімалося після проголошення Української народної республіки (УНР). У листопаді 1917 року була створена геральдично-прапорна комісія, що розглядала два підходи. Прихильники першого – історичного – наполягали на тому, щоб гербом був один з відомих у минулому символів. Представники другого напряму вважали, що нова державна система повинна виражатися новим символом.

М.С.Грушевський запропонував компромісне рішення. За його задумом у центрі емблеми містилося зображення золотого плуга на синьому тлі, а навколо розташовувалися тризуб, лев,

козак з мушкетом, арбалет, озброєний вершник на коні. Вінчати ці розташовані на гербовому щиті символи повинен був голуб з оливковою гілкою в дзьобі – вісник національної згоди і спокою. З двох сторін герба мали стояти «щитотримачі» – селянка і робітник. Але в своїй роботі ця комісія так і не дійшла остаточного висновку.

Тим часом, у грудні 1917 року затверджується зразок першого державного кредитного білету. У його офіційному описі сказано: *«сітка передньої частини білету ... складається з хвилястих ліній, і в ній знаходяться білі відбитки Володимирського знаку»*. Так, де факто, зображення тризуба вперше увійшло в офіційні документи Української республіки.

А 18 січня 1918 року був прийнятий проект військово-морського прапора України, на синій смугі якого містився золотого кольору тризуб з хрестом, розташований на верхній його частині.

Так тризуб, не маючи статусу державного гербу, вдруге з'явився як офіційний символ. 12 лютого 1918 року Рада Народних Міністрів УНР прийняла рішення внести на розгляд закон про затвердження державним гербом України *«прийнятого Морським флотом герба Володимира Великого (без хреста)»*.

Мал. 7. 1-й Великий герб Української Народної Республіки, проєктований Центральною Радою в 1918 р.

Ескізи герба доручили виконати президенту Української Академії мистецтв В.Кричевському, який підготував проекти великого і малого гербів УНР та відповідних печаток. В обох гербах навколо тризубів розміщені оливкові гілки – символи національної згоди в самій державі і миру з сусідами. Проекти гербів і печаток затвердили 22 березня 1918 року.

Правовий прецедент використання великого і малого державних гербів УНР створив закон, ухвалений Центральною Радою. Великий і малий герби 1918 р. стали першим втіленням ідеї дуалізму українського державного герба. Так, наприкінці 30-х рр. ХХ ст. відомий український геральдист М.Битинський на замовлення Уряду УНР у вигнанні розробив проект державних відзнак України: великого, середнього й малого гербів. Лейтмотивом цієї праці – справжнього шедевра українського геральдичного мистецтва – стала соборність українських земель. На час створення проектів українські землі перебували в складі різних держав: Чеської Республіки, Другої Речі Посполитої, Румунського королівства, СРСР. Проекти М.Битинського здобули суспільне визнання й на сьогодні залишаються визначною пам'яткою української геральдичної культури та політичної історії.

У квітні 1918 року влада в Україні перейшла до рук австро-німецького ставленика – гетьмана Павла Скоропадського, який всіляко демонстрував прагнення до відродження старих козацьких традицій, позиціонуючи зображення козака з мушкетом. Але адміністрація, що прийшла до влади, не могла відмовитися і від герба УНР. Тому на державній печатці обидва символи були сполучені: над козаком з мушкетом розміщувався тризуб. Тоді ж тризуб уперше став атрибутом військової форми – його зображують на блакитній емалі кокарди.

Нову сторінку української геральдики відкрила ухвалена 19 лютого 1992 року постанова Верховної Ради України «Про Державний Герб України», якою було затверджено «Тризуб як малий герб України» і головний елемент великого герба. Ця

ухвала найвищого законодавчого органу засвідчила не тільки історичну вагу нашої геральдичної і мистецької традиції, але й реалізоване в гострій політичній боротьбі прагнення національно-державницьких сил забезпечити правову й політичну спадкоємність різних форм української державності. Основи ідейної конструкції чільного атрибуту держави заклала ст. 20 Конституції України 1996 р. Обов'язковими складовими майбутнього великого Державного Герба вона визначила малий Державний Герб України (як його головний елемент) і герб Війська Запорізького.

На виконання постанови Верховної Ради «Про державні символи України» від 3 вересня 1996 року і постанови Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1996 року «Про проведення конкурсу на кращий ескіз великого Державного Герба України і кращий текст Державного Гімну України» спеціально було створено Державну комісію з підготовки та проведення конкурсу на кращий ескіз великого Державного Герба України. 11 червня 1997 року комісія схвалила проект, підготовлений авторським колективом у складі М.Ф.Дмитрієнко, О.А.Івахненко, В.С.Мітченка та Ю.К.Савчука.

Як основні елементи головного символу країни було обрано ті, що відображують історичний шлях нашої державності й водночас відповідають канонам світової геральдики та правовим нормам. Зокрема, відповідно до вимог Конституції України, в центрі композиції автори розмістили малий Державний Герб України.

Таке ідейне, геральдичне й графічне вирішення потребувало логічного доповнення, мало створити виразніше історичне тло та краще розкрити головний зміст державної символіки. Тому,

як того вимагає конституційна норма, при створенні Великого Державного Герба України було використано герби Війська Запорізького та Галицько-Волинської держави. Тож у композиції великого Державного Герба України козакові з мушкетом і золотому левові відвели почесну роль щитотримачів, немовби охоронців і спадкоємців державного герба княжої доби.

Таким чином, Великий Державний Герб України, який, на жаль, ще не затверджено на законодавчому рівні, є символом новітньої української держави. Він фокусує в собі головні етапи її становлення й багатомісячного розвитку та втілює провідну національну ідею – ідею соборності українських земель.

«Ой, там збиралися під прапори...»

Державний Прапор – це закріплене в законодавстві офіційне полотнище держави, в якому шляхом добору певних кольорів (іноді з використанням малюнків чи написів) виражено ідеї політичного характеру.

Корені української прапорової символіки сягають періоду язичництва. Тоді два кольори – жовтий і синій, що символізують вогонь і воду, превалювали в народних обрядах. В усній народній творчості Київської Русі найбільш вживані епітети: «синє море», «синій камінь», «золота узда», «золота корогва», «золоті весла», «золотий камінь» тощо. Але є й інша точка зору, відповідно до якої пріоритетний колір обрядів давніх слов'ян – червоний. Зокрема, червоний колір широко представлений у великодніх писанках та в вишиванках – славних традиціях нашого народу. Історики зазначають, що як

червона, так і жовто-блакитна (синьо-жовта) кольорові традиції здавна відбивалися на кольорах українських стягів та прапорів.

Спочатку у східних слов'ян був особливий вид символіки – стяги. Вони представляли собою жердину з укріпленням на верхівці пучком трави, кінського волосся, шкурок звірів, яскравого пір'я птахів тощо. З часом головною частиною стягу став клин із тканини, а сам стяг перетворився на символ князівської влади. Він був прапором князівської дружини, з його допомогою князь як воєначальник «стягував», «згуртовував» своїх воїнів.

Як свідчать барвисті мініатюри і записи у літописах, стяги в Київській Русі були в основному червоного кольору.

Сині, зелені, білі зустрічалися значно рідше. На рубежі XIII–XIV ст. з'являються чотирикутні полотнища, знову ж, як правило, червоного кольору з клинами на вільному кінці. З цього часу починають виготовлятися і прапори декількох кольорів із зображенням на полотнищах небесних світил, хрестів, родових княжих знаків – тризубів-двозубів тощо. Як наконечники древка використовуються хрести, волоссяні чубчики, вістря списа. Кожен князь мав стяг, відмінний від інших. Були серед них і червоні з золотим тризубом (двозубом), і блакитні з золотим левом.

Подальша історія української прапорової символіки пов'язана з періодом, коли після ординської навали значна

частина території України опинилася у складі сусідніх держав. У 40-70 рр. XIV ст. Чернігово-Сіверщина, Поділля, Київщина ввійшли до складу Великого князівства Литовського.

Галицькою землею і більшою частиною Волині заволоділа Польща. У Грюнвальдській битві проти хрестоносців 1410 р. билися і підрозділи, сформовані на українських землях. Серед них була і корогва «Леопольская» (Львівська область), на прапорі якої зображувався «жовтий лев, що сходить на скелю, на лазуровому полі». Так описав його польський історик Я.Длугош у праці «Грюнвальдська битва». Це перша згадка кольорів герба Львівської землі. Названі також корогви Поділля – з сонцем на червоному (за

уточненими даними на білому) фоні, Галичини – на білому тлі коронована чорна галка та інші.

Посилення польського впливу на Велике князівство Литовське, до якого входили й українські землі, викликало затвердження також і польської геральдичної системи. Однак етнічна символіка українського народу збереглася. Так, при утворенні в 1471 р. Київського воєводства, його символом знову стало зображення архангела Михайла.

Наступний етап у становленні етнічної символіки українського народу намітився під час Визвольної війни проти польського гніту 1648–1654 років, яку очолив Богдан Хмельницький. Тоді виник громадсько-політичний центр української держави. Слід зазначити, що українське козацтво віддавало перевагу червоному (малиновому) кольору. До середини XVII ст. на Україні найбільш помітними були два типи гетьманських корогв: червона із зображенням білого архистратига Михайла і (теж червона) із зображенням того чи іншого символу гетьмана.

У відомому козацькому літописі українського історика Самійла Величка зазначено, що, коли Богдана Хмельницького обрали гетьманом України, йому разом з булавою і військовою печаткою були вручені *«хорогова королевська златописанная барзо червона; бунчук теж велце модний з позлоцістою алкою і древцем»*. У 1655 р., за повідомленням львівського регента Добешовського, у Варшаву Богдана Хмельницького

супроводжували в урочистому виїзді *«хоругва нова червона»* із зображенням архангела Михайла, бунчук з білого кінського волосся і білий прапор з вишитим зображенням особистого герба гетьмана. Описи козацьких прапорів, що збереглися, теж свідчать про схильність запорожців до червоного кольору. Маються на увазі прапори Київського і Чернігівського полків 1651 р., прапор останньої Січі, слобідських козацьких полків – Сумського, Охтирського, Харківського, Ізюмського, Острогозького.

Червоний прапор поступово трансформувався в малиновий, міцно увійшовши і в усну народну творчість.

*Гей там, на горі Січ іде,
Малиновий стяг несе.*

Після приєднання України до Росії в 1654 р. змінилося призначення і роль козацького війська. На нього почала сильно впливати російська армія зі своїми принципами організації, що відбилося й на бойових прапорах: крім традиційних хрестів, півмісяця, зірок на них з'явилося зображення державного російського герба – двоголового орла.

Українські і польські джерела свідчать про те, що серед прапорів було чимало і синьо-жовтих: небесно-вогняна прапорова символіка також міцно трималася у народній традиції. Так, за описами польських хроністів, у Києві та під

Черніговом у 1651 р. військо литовського князя Радзивілла захопило, серед інших, й шість синьо-жовтих козацьких прапорів. Траплялися і прапори з блакитного полотна різних відтінків із зображенням гербів і святих. Пізніше, у XVIII ст., були жовті прапори з білою облямівкою, у Лубенському та Полтавському полках – синьо-жовті. Відомо, що кошовий Петро Калнишевський замовляв у 1763 р. в Києві новий полковий прапор Січі (*«жовте на блакитному канаваци»*). Художник І.Ю.Рєпін, працюючи над картиною «Запорожці пишуть листа турецькому султану», використав велику козацьку жовто-блакитну корогву для морських походів з колекції Ермітажу. З одного боку на ній був зображений двоголовий орел, з іншого – корабель з запорожцями, Спаситель і архангел Михайло.

Знаменитий російський філолог, академік Петербурзької Академії наук Ф.Є.Корш дійшов висновку: *«...знамена козацькі, зображені художником Рєпіним на його картині, не містять по своєму колірному набору ніяких іноземних віянь, а відображають у собі відому спадкоємність кольорів золотих і небесних, постійно властивих для всіх знаків відмінності в Південній Русі (Малоросії) ще до часів великих князів Київських, аж до розпуску запорізької вольниці, згідно з велінням імператриці Катерини Великої. Для сказаного є достатньо письмових підтверджень у вітчизняних та іноземних суто історичних джерелах, а також у ряді предметів матеріального мистецтва тих давніх часів...»*.

Таким чином, в українській символіці довгий час співіснували як червоно-малинові, так і синьо-жовті прапори. Поступово останніх ставало все більше. З цієї точки зору цікаві кольори 104 гербів міст України: жовтий колір присутній у 86 з них, синій – у 51, білий – у 45, червоний – у 33, зелений – у 26, чорний – у 24. Те ж можна сказати і про герби українських губерній дореволюційної Росії: Катеринославської – голубий щит, на якому зображений золотий вензель Катерини II й дата заснування міста, Київської – архангел Михайло в срібному вбранні на синьо-жовтому полі, Подільської – золоте сонце в синьому полі, Херсонської – на синьому полі срібний хрест, з боків золоті корони. (У західноукраїнських землях завжди переважали сині і жовті кольори.)

Слід зазначити, що з давніх часів на Україні існували знамена, а не прапори. А між ними є істотна різниця. Знам'я характеризує конкретно-індивідуальну приналежність, прапор – символ масовий. Появі різних прапорів – масових символів – у країнах Європи сприяв розвиток торгівлі та мореплавства, які вимагали великої кількості спрощених розпізнавальних знаків. Саме прапори представляли ту чи іншу державу, були її своєрідними візитними картками. Звідси й інші вимоги до прапора, його кольорів. Вони повинні були відображати народ у цілому, не персоніфікуючи окремих, нехай навіть вельми іменитих, титулованих осіб.

Новий етап у розвитку української прапорової символіки почався після революції 1848 р. в Австро-Угорській імперії, яка дала поштовх для національного відродження – народ повів боротьбу за відновлення української державності під синьо-жовтим прапором. Утворена в ході революції Головна Руска рада спочатку зайняла лояльну позицію у стосунках з австрійською владою і від національного прапора відмежувалася. Між тим, губернатор граф Ф.Стадіон висловив готовність підтримати український національно-визвольний рух за умови, що українське населення *«не буде вважати себе частиною російського народу»*. Він подарував представникам руху синьо-жовтий прапор (нібито зшитий матір'ю імператора Франца Йосипа, що на думку істориків, є міфом). Кольори прапора походять від старовинного герба князів Романовичів, Львівської землі та Руського воєводства, на яких був зображений золотий лев на блакитному полі («галицький лев»). Так в історії українського народу з'явився «жовто-блакитний» прапор. Синій колір витлумачувався як чисте небо, мир і спокій; золотий – як зірки на ясному небі, пшеничне поле.

Подальша публічна дискусія на цю тему на сторінках львівських і київських часописів 1911-1912 рр. довела історичну традицію синьої та жовтої барв не лише в Галичині, але й на Наддніпрянщині.

Фактично, ці публікації припинили будь-які дискусії про те, які кольори слід вважати національними для українців, але в них не робилося навіть спроб встановити порядок барв – яка з них верхня, а яка нижня. На практиці вивчені дослідниками кольорові ілюстративні матеріали (листівки, плакати) та різні прапори і стрічки з написами засвідчують, що використовув-

валися обидва варіанти, і нічого дивного в цьому немає. Наприклад, поляки на той час використовували і біло-червоні, і червоно-білі прапори. Лише затвердження 1919 р. у Польщі біло-червоного прапора на державному рівні остаточно вирішило це питання.

Справжнім вибухом українського національно-визвольного руху були події після повалення самодержавства в Росії в лютому 1917 року, які й утвердили загальнонаціональний характер символів українства.

Уже 25 березня 1917 року в Петрограді відбулася масова 20-тисячна маніфестація солдатів-українців і студентської молоді під синьо-жовтими та червоними прапорами. 29 березня в Києві було проведено «свято свободи», на якому українські солдати йшли окремою колоною під національними прапорами. А ще через три дні містом пройшла понад 100-тисячна маніфестація, на якій очевидці нарахували понад 320 прапорів, серед яких були і червоні, і жовто-сині. Слідами цих подій київська газета «Останні новини» розмістила такі вірші:

*А під цим склепінням променистим
У вихорі труб тріумфуючого дзвону
Над вільним радісним народом
Гордо майорять червоні прапори.
Не стримати радісної стихії:
Не осягнути очима всієї картини...
Ось сяють жовто-блакитні
Гордо прапори «Вільной України».*

Протягом наступних тижнів відбулися маніфестації та інші заходи під українськими прапорами у багатьох містах України, зокрема в Харкові, Чернігові, Полтаві, Сімферополі, Севастополі, Одесі.

Невід’ємним атрибутом цього процесу стало поняття національних кольорів – поєднання синього (або світло-синього, тобто блакитного чи голубого) і жовтого кольорів. Паралельно з цим використовувалися червоні прапори – міжнародні символи революційного руху, та малинові, з якими пов’язувалися легендарні козацькі традиції.

Слід відмітити, що за юридичними та вексилнологічними нормами прапори, що складаються з горизонтальних смуг, називаються в порядку від верхньої до нижньої. Але з вивченням порядку стрічок в українському прапорі склалася незвична та своєрідна ситуація. Вирішення цієї проблеми утруднює здавна поширена в Центральній Україні манера називати прапор «жовто-блакитним», тобто у зворотному порядку кольорів знизу вгору, що, зрештою, часто трапляється й у наші дні (хоча сучасний прапор України й визначений чинним законодавством як «синьо-жовтий»).

Так, М.Грушевський у своїх спогадах про маніфестацію 1 квітня 1917 року тричі описує прапори як «синьо-жовті», але тут же подає анекдот про двірника, який побачив маніфестантів з «жовто-блакитними» прапорами.

У статті С.Єфремова вони вже «блакитно-жовті», а газета «Нова Рада» називає ці прапори «синьо-жовтими».

Натомість Д.Дорошенко пише про цю ж маніфестацію (у якій також брав участь): *«Гордо маяли в повітрі жовто-блакитні прапори (колір – символ нашого блакитного неба і золоті пшениці на полях)»*. Хоча навряд чи він наводив би таке пояснення кольорів, якщо жовтий колір був би згори.

Власне, поширенню національних кольорів на Наддніпрянщині значно сприяло саме візуально-асоціативне сприйняття

прапора та тлумачення його змісту як «блакитне небо і жовтий лан пшениці».

Така версія дуже добре відповідала українській ментальності та світогляду і легко сприймалася в усіх середовищах. Тому саме такий порядок барв поступово й утвердився.

Характерно, що в київських виданнях не було жодних дискусій щодо порядку кольорів, існувала лише невеличка замітка В.Щавинського про потребу використовувати темніші відтінки – синьо-жовті.

Перший законодавчий акт, який нарешті врегулював порядок кольорів на прапорі як блакитно-жовтий, був здійснений 27 січня 1918 року. Тоді Центральна Рада на засіданні під головуванням академіка М.Грушевського затвердила тимчасовий закон про флот УНР, у якому визначалося:

«...

2. Прапором української військової фльоти є полотнище о двох – блакитному і жовтому – кольорах. У кряжі блакитного кольору історичний золотий тризубець з білим внутрішнім полем у ньому.

3. Прапором Української торговельної фльоти є полотнище о двох – блакитному і жовтому – кольорах».

У деяких публікаціях хибно подавалося, що нібито 22 березня 1918 року був затверджений якийсь закон про жовто-блакитний прапор. Однак ні у протоколах засідання, ні у звітах про це нічого не згадується, бо таке питання взагалі не порушувалося. Насправді М.Грушевський виніс тоді на розгляд

Малої Ради проекти зображень герба і печатки, виконані В.Кричевським.

Натомість можна згадати про відомчі прапори УНР. Так, постановою Ради Народних Міністрів про встановлення знаку-емблеми на прапорах пароплавів Міністерства Шляхів від 17 березня 1918 року визначалося, що *«...майва уявляє з себе український національний синьо-жовтий прапор...»*.

Такий же порядок кольорів залишився й за правління гетьмана П.Скоропадського. Немає ніяких підстав вірити міфу, нібито прапор УНР був прийнятий за ініціативи М.Грушевського як жовто-блакитний, а П.Скоропадський його «перевернув» і створив сучасну композицію національного прапора.

Так, 16 липня 1918 року гетьман затвердив малюнок нового військового прапора Української держави, оголошений наказом морського відомства:

«Білий прапор з рівним синім хрестом, який ділить прапор на 4 рівні частини. Ширина хреста 1/11 всієї довжини прапору. Відступивши на 1/8 ширини хреста проходить коло нього такої ж ширини (теж 1/8 ширини хреста) синя смужка, крім тих його боків, які прилягають до крижа. У крижі ж теж, відступивши на 1/8 ширини хреста від його боків, міститься національний прапор Держави (складений з блакитної і жовтої горизонтальних смуг), у центрі якого міститься золота печатка Св. Володимира такої ж ширини як хрест і в 1S рази вища за свою ширину».

14 грудня 1918 року гетьман зрікся влади, а 19 грудня Директорія УНР урочисто в'їхала до Києва й Українську Народну Республіку було відновлено.

Тож стає зрозумілим, що гетьман Скоропадський, за правління якого залишалися в обігу банкноти з написом «Українська Народна Республіка» та прийнятий Центральною Радою герб, ніяких «переворотів» у прапорі не робив.

Це також пояснює й подальше використання блакитно-жовтого чи синьо-жовтого прапора і за правління Директорії, і в ЗУНР, і в проектах Конституції України 1920 р. Зокрема, синьо-жовтим був Стяг Генерального Штабу головного отамана С.Петлюри, а новіші дослідження засвідчили, що у 1920 р. загони Н.Махна також використовували блакитно-жовті прапори.

Тож усі юридичні затвердження прапорів УНР, Української держави та ЗУНР протягом 1918-1921 рр. та свідчення сучасників фіксували лише блакитно-жовті або синьо-жовті прапори, у яких жовтою була нижня смуга.

Згодом синьо-жовтий прапор утвердився в якості національного прапора на землях, захоплених під час громадянської війни та воєнної інтервенції. Так, Західна Україна була окупована Польщею, Північна Буковина – Румунією, Закарпаття – Чехословаччиною. Влада Польщі в 20–30-ті роки визнала синьо-жовтий прапор національним прапором українців Галичини. З ним населення Західної України зустрічало частини Червоної армії в 1939 р. У післявоєнний період українські емігранти, незалежно від політичних поглядів і соціального становища, теж використовували синьо-жовтий прапор.

Слід зазначити, що питання національної символіки (зокрема прапора) неодноразово порушувалося демократичними силами в часи розвалу Радянського Союзу наприкінці 1980-х рр. Зокрема 1989 року вперше в Україні національний прапор було піднято на мітингу на честь річниці Чорнобильської катастрофи на площі Ринок у Львові. Полотнище із нашитим золотим тризубом пошила художниця Г.Дмитришин. Відразу після цього підняв прапор і хтось з членів Українського Християнсько-Демократичного Фронту. Це був перший за радянських часів прецедент публічного підняття українського національного прапора в УРСР.

Справжній прорив у новітньому визнанні жовто-блакитного прапора як офіційного символу української держави стався під час драматичних подій кінця літа 1991 р. Тоді реакційні кола керівництва СРСР спробували, хоча і невдало, повалити президента-реформатора М.Горбачова та відновити в усій країні старі радянські порядки. За офіційною версією, 23 серпня 1991 року, після провалу путчу в Москві, група народних депутатів внесла синьо-жовтий український прапор у сесійний зал Верховної Ради. Освячення Національного прапора було проведено священиком УАПЦ П.Бойком. Якраз до цієї події приурочений Указ Президента України Л.Кучми «Про День Державного Прапора України» № 987/2004. Цей прапор як реліквія урочисто зберігається під склом у музеї ВРУ. Наступного дня Україна проголосила свою незалежність.

Проте учасники тих подій називають іншу дату внесення прапора до зали засідань – день проголошення незалежності країни. Це підтверджує стенограма засідання позачергової сесії Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року. Після

проголошення незалежності України, 4 вересня 1991 року – після триразового голосування і погрози Л.Кравчука, що він подасть у відставку, якщо питання не буде вирішено, – синьо-жовтий національний прапор було урочисто піднято над будинком парламенту.

18 вересня 1991 року Президія Верховної Ради України фактично надала синьо-жовтому біколору статус офіційного прапора країни. З цього дня під цим прапором почали зустрічати іноземних гостей, приносити присягу військовослужбовці, працювати посольства України, його вивішують в ООН.

Зрештою, 28 січня 1992 року Верховна Рада України постановила: *«Затвердити Державним прапором України національний прапор, що являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3».*

Так національний синьо-жовтий прапор став Державним прапором України, символом її суверенітету, втіленням національної єдності, честі та гідності, традицій державотворення, історії та сьогодення країни.

«Високий дух через високе слово...»

Державний Гімн – це закріплена в законодавстві країни музично-поетична емблема держави, яка через систему (набір) музично-поетичних образів виражає певне коло ідей політичного характеру та символізує суверенну державу.

До найбільших святинь будь-якого народу належить і гімн. Це ті слова, та музика, які змушують кожного з нас підніматися при перших же акордах, з трепетом слухати мелодію, що віднаходить найпотаємніші струни у душі, кличе до високого й світлого. Є такий символ і в українців. Це гімн «Ще не вмерла України».

Утім, принагідно згадаємо, що перша музична символіка нашого народу сягає періоду Київської Русі, коли роль державного гімну виконували бойові заклики та пісні, що створювали патріотичний настрій перед битвами. Вони, як свідчить «Слово о полку Ігоревім», закликали воїнів до хоробрості, аби здобути *«князю славу», «слави Ігорю Святославичу, Буй-Туру Всеволоду, Володиміру Ігоровичу»* – *«за землю Руську», «за рани Ігорові, хороброго Святославича»*.

З тих часів поширюються й пісні релігійного змісту. В них возвеличувались Божа Матір, Господь, святі. До найпоширеніших видів старовинної гімнової пісні належать канти, що виконуються хором, триголосні псалми, короткі величальні кондаки на честь Богородиці та святих тощо. Закордонний дослідник В. Трембіцький допускає, що національно-державним гімном Київської Русі могла бути величальна церковна пісня *«Архангельський глас»*.

Перед боєм з монголо-татарською ордою на Калці 1223 р. руські дружинники співали *«З нами Бог, розумійте, язици»*. Також як гімн звучала з вуст українських воїнів перед Грюнвальдською битвою 1410 р. бойова пісня *«Богородица Дзевіца»*, що була на той час спільною для народів Польщі і Литви.

У період існування Січі на перший план виходять пісні-гімни, що прославляли подвиги козаків. Особливою популярністю користувалася *«Нумо, хлопці, до зброї»*. Пізніше поширилися такі, як *«Пісня про Байду»*, *«Ой, на горі вогонь горить»*, *«Ой, на горі там жєнці жнуть»*, *«За світ встали козаченьки»*.

Коли 1848 р. у Львові стала до влади Головна Руська Рада, вона прийняла за національний гімн вірш отця І. Гушалевича *«Мир вам, браття»*. На Закарпатті тоді ж О.Духновичем був написаний гімн *«Я русин єсмь і буду»*.

У 1862 р. у Києві відомий етнограф, фольклорист та поет Павло Чубинський написав вірш *«Ще не вмерла Україна»* (музика Михайла Вербицького), якому невдовзі судилося стати новим національним гімном.

Цікава історія створення гімну. На одній з вечірок, організованій у П. Чубинського, сербські студенти, що навчалися в Київському університеті, співали патріотичну пісню, у приспіві якої були слова *«срце бије и крв лије за своју слободу»* (або *«срб се бије и крв лије за своју слободу...»*). Чубинському пісня дуже сподобалася. Він подався в іншу кімнату, а через півгодини вийшов звідти з готовим текстом пісні *«Ще не вмерла Україна»*, яку відразу ж і проспівали на сербський мотив. Деякі дослідники вважають, що на написання також вплинули мотиви мазурки *«Jeszcze Polska nie zginiea...»*, яка згодом стала польським гімном, відомим як *«Марш Домбровського»*.

Поширення вірша Чубинського серед українофільських гуртків Наддніпрянщини, щойно об'єднаних у Громаду, сталося

дуже швидко. 20 жовтня того ж року шеф жандармів князь Долгоруков дав розпорядження вислати поета в Архангельську губернію «за вредное влияние на умы простолюдинов».

А от Гімном України пісня стала саме на Правобережжі України, передусім, на Галичині, завдяки тому, що її авторство там приписували Т. Шевченку. А сталося це так. Друг П. Чубинського М. Вербицький віддав свій примірник віршів землякові, редакторові журналу «Основа» П. Кулішу. Той поклявся надрукувати пісню, але «Основа» припинила своє існування, і Куліш поїхав лікувати нерви до Італії. Дорогою він зупинився у Львові. Старовинне місто та місцеві мешканці так сподобались Кулішу, що він пообіцяв видавцеві-літератору К. Климковичу надіслати ненадруковані вірші Шевченка з архіву «Основи». Разом із «Заповітом», «Мені однаково» та «Н. Костомарову» було передано і текст «Ще не вмерла Україна».

Ці 4 вірші були надруковані в часопису «Мета» за 1863 р. Відкривався журнал віршем «Ще не вмерла...», після якого йшли інші вірші Шевченка і його підпис.

Текст П. Чубинського:

*Ще не вмерла Україна,
І слава, і воля!
Ще намъ, браття-молодці,
Усміхнеться доля!
Згинуть наші вороги,
Якъ роса на сонці;
Запануємъ, браття, й ми
У своїй сторонці.
Душу, тіло ми положимъ
За свою свободу
И покажемъ, що ми браття
Козацького роду.*

*Гей-гей, браття миле,
Нумо братися за діло!
Гей-гей пора встати,
Пора волю добувати!
Наливайко, Залізникъ
И Тарасъ Трясило
Кличуть насъ изъ-за могиль
На святеє діло.
Издаймо славному смерть
Лицарства-козацтва,
Щобъ не втратить марне намъ
Своего юнацтва.*

Душу, тіло і д.

*Ой Богдане, Богдане,
Славний нашъ гетьмане!
На-що віддавъ Україну
Москалямъ поганимъ?!
Щобъ вернути її честь,
Ляжемъ головами,
Назовемся України
Вірними синами!*

Душу, тіло і д.

*Наші браття Славяне
Вже за зброю взялись;
Не діжде ніхто, щобъ ми
По-заду зістались.
Поєднаймось разомъ всі,
Братчики-Славяне:
Нехай гинуть вороги,
Най воля настане!*

Цей номер журналу викладач богослов'я Перемишльської семінарії Ю. Желеховський відвіз своєму побратимові, млинівському священику М. Вербицкому, який фанатично любив Шевченка, навіть дав обітницю покласти на музику всі його вірші. Отримавши журнал, він поклав на музику всі чотири вірші. Уже у грудні

1863 року на зібранні Громади Перемишльської семінарії

пролунала вперше «Ще не вмерли...» під гітару. Ректору настільки сподобалась пісня, що він рекомендував семінаристам поширювати її серед прочан, а Вербицького попрохав зробити з солоспіву хорал.

І ось, на свято Іоана Хрестителя, перед багатотисячним натовпом перемишльців пролунав могутній хорал у виконанні зведеного міського хору. Львівському єпископу Греко-католицької церкви Фомі Полянському, засновнику першого українського театру у Львові, так сподобався цей хорал, що під час відкриття цього театрального закладу 25 грудня 1864 року він попросив режисера вставити хорал у постановку оперети Карла Гайнца «Запорожці». Увечері в опереті пролунав гімн «Ще не вмерло Запоріжжя», в афішках ж були слова і ноти «Ще не вмерли України», підписані прізвищами Шевченка і Вербицького. Вранці 26 грудня 1864 року пісню «Ще не вмерла Україна» співав увесь український Львів. Усі вважали, що слова пісні написав Шевченко, апостол України. Тому і стала ця пісня Гімном, спочатку в Галичині, а потім в УНР.

Кінцевий текст П.Чубинського:

*Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля!
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці!
Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду!
Гей-гей, браття милі,
Нумо братися за діло,
Гей, гей, пора встати,
Пора волю добувати!
Ой, Богдане, Богдане, славний наш гетьмане,
Нащо оддав Україну ворогам поганим?!*

*Щоб вернути її честь, ляжем головами,
Наречемось України славними синами.*

Душу й тіло ми положим за нашу свободу

І – покажем, що ми, браття, козацького роду!

Спогадаймо тяжкий час, лихую годину,

Тих, що вміли умирати за нашу Вкраїну,

Спогадаймо славу смерть лицарства-козацтва!

Щоб не стратить марно нам свого юнацтва!

Душу й тіло ми положим за нашу свободу

І – покажем, що ми, браття, козацького роду!

На сучасному етапі розвитку нашої країни, 15 січня 1992, музична редакція Державного гімну була затверджена Верховною Радою України. Це знайшло своє відображення у Конституції України. Проте, тільки 6 березня 2003 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Державний гімн України», запропонований Президентом Л.Кучмою. Законопроектом пропонувалося затвердити як Державний гімн Національний гімн на музику М.Вербицького зі словами тільки першого куплету і приспіву пісні П.Чубинського «Ще не вмерла Україна». У той же час перша строфа гімну, згідно з пропозицією Президента, звучатиме «Ще не вмерла України і слава, і воля». Національний гімн на музику М.Вербицького отримав слова, віднині затверджені законом:

«Ще не вмерла України і слава, і воля,

Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.

Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці.

Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,

І покажем, що ми, браття, козацького роду».

Сьогодні в Україні кожен день починається і закінчується виконанням Гімну *«Ще не вмерла України»*, у звуках якого продовжується життя вченого і поета П. Чубинського, священника М. Вербицького, невгамовного письменника П. Куліша, який передав слова Гімну К. Климковичу, а також Львівського єпископа УГКЦ Ф.Полянського, який виплеснув Гімн на вулиці Львова та всієї України...

Таким чином, як ми бачимо, формування української державної символіки – від герба до гімну – має глибокі історичні корені. Історію не можна повернути назад. Герб-тризуб, синьо-жовтий прапор, гімн будуть і далі кликати до відродження національної самосвідомості, до створення нового життя, бо таке відродження – це виведення невмирущих цінностей од витоків народу на вищий культурний рівень світової цивілізації.

Додаток I

Гімн України. Сторінки історії

Для старших школярів

Не дивно, що Україна урочисто відзначає дні народження визначного українського вченого і поета Павла Платоновича Чубинського. Ми шануємо його, у першу чергу, не за наукові досягнення у вивченні Півночі і Південного Заходу Російської імперії, а за створення вірша «Ще не вмерла Україна» – тексту гімну майбутньої української держави. Але мало відома історія появи цього визначного твору.

За свідченнями сучасників, цей вірш створювався на заклик одного з керівників Київської Громади Володимира Антоновича. Його писали студенти-громадівці – стовбовий дворянин, 18-річний Микола Вербицький-Антиох та його друзі – «уроджені шляхтичі крові Радзивиллів» брати 18-річний Йосиф і 20-річний Тадей Рильський – нащадок болгарських царів, а також 21-річний Олександр Стоянов. Загальну редакцію ж твору насправді здійснював 22-річний випускник Петербурзького університету, кандидат правознавства П. Чубинський.

Ось як за родовими переказами, підтвердженим літературними джерелами, нащадок М. Вербицького описує історію створення Гімну «Ще не вмерла України». За його словами, початок наш Гімн веде, як не дивно, від самого Т. Шевченка. М. Вербицький-Антиох, син секретаря Чернігівської губернської управи, в 16 років вступив до Київського університету св. Володимира. За свої сатиричні вірші і участь у створенні студентської газети «Помыйница» («Мойдодир»), він був переведений батьком у Петербург «для охолодження розуму». Батько привіз його у столицю імперії і поселив у будинку свого колишнього університетського однокашника архітектора А. Штакеншнейдера. Там вже жили земляки-

студенти – Іван Рашевський та Павло Чубинський. А невдовзі там зупинився і Опанас Маркович, який щойно повернувся з-за кордону. Поряд, у будинку Академії мистецтв мешкав Т. Шевченко. Не один вечір він приходив до А. Штакеншнейдера на «штакешнейдерівські суботи». Майбутній історик Микола Костомаров, музичний талант якого відмічав сам Михайло Глінка, сідав за фортепіано, а Маркович заспівував своїм прекрасним баритоном українські пісні. Йому завжди підспівував Шевченко. Фактично це були зібрання Петербурзької «Громади». На жаль, ні Куліш, ні Костомаров не залишили письмових спогадів про ті вечірки.

Але не довго тривало їхнє спілкування з Апостолом України. Зломлений тугою за Батьківщиною та зрадою коханої, він тяжко захворів і незабаром помер...

Похорон Шевченка перейшов в студентські заворушення, і всі вищі навчальні заклади Петербурга та Москви були закриті. Організатори та учасники заворушень були або забриті у солдати, або переведені до Казанського університету. М.Вербицького, як і його земляків, відправили додому, до того ж у Третьюму відділенні вже лежав донос про те, що він насмілювався перекласти польський гімн «Єще польська не згиненла» на українську мову (Мати Польща не загине, доки ми живемо)...

Лише восени 1861 року його викликали в Петербург для вирішення питання про відновлення у правах студента. Ось у зв'язку з цим і зібралася у домі А.Штакеншнейдера чергова вечірка петербурзьких українців. На ній були присутні М.Вербицький зі своїм знайомим П.Чубинським, які привели кілька своїх подруг з пансіону Ленца, були їхні найближчі друзі – Тадей і Йосип Рильські з приятелем Павичем Свенцицьким (тоді український поет Павло Свій). Своїх побратимів-сербів привели студенти-громадівці Павло Житецький, Іван Навроцький та Олександр Стоянов.

Вечірка, за спогадами учасників, була як вечірка. Їли, пили, співали, згадували. Згадав і розповів П.Чубинський про похорон Шевченка, зокрема, про Панихиду, на якій пролунав польський Гімн і всі присутні, впавши на коліна, підхопили його. Дівчата попросили поляків виконати цей гімн. За фортепіано сів М.Вербицький і став наспівувати свій переклад «Мати-Вітчизна не загине, поки ми живемо». П.Чубинський, замість похвали, сказав Миколі, що чим перекладати чужу пісню, краще написати свою, таку ж гарну... Мовляв, Володимир Антонович давно вже просить громадівців створити власну «Марсельезу». Тож Микола не став сперечатися і зараз же, під той же мотив, заспівав, імпровізуючи:

*«Ще не вмерли України ні слава, ні воля,
Ще нам браття молоді усміхнеться доля.
Ще розвіє чорні хмари і біля віконця,
Тут у своїй вкраїнскої хаті ми діждемося сонця.
Згадаймо злі часи, лиху годину,
Тих, хто сміливо захищав Матір-Україну
Наливайко і Павлюк і Тарас Трясило
Із могили нас зовуть на святее діло...»*

Братам Рильським і Пауліну Свенціцькому, родичів яких від немовлят до старців вирізав Павлюк, не сподобалась згадка про нього, і Йосип Рильський, приєднавшись до Вербицького, заспівав свій варіант:

*«...Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
Запануємо ми, браття, у своїй сторонці
Наливайко, Залізник і Тарас Трясило
Із могили нас зовуть на святее діло
Згадаймо ж святую смерть лицарів козацтва,
Не втратити щоб нам свого юнацтва!
Ой, Богдане-Зиновію, п'яний наш гетьмане,
За що продав Україну москалям поганим?
Щоб повернути їй славу і честь, ляжем головами,
Наречемся України вірними синами»...*

Тут вже не витримав правник П.Чубинський, який побачив небезпеку виконання такого тексту. Він запропонував свій, менш небезпечний варіант:

*Ой, Богдане-Зиновію, недолугий сине.
Нащо віддав на розправу матір-Україну,
Щоб честь її повернути, станем куренями,
Наречемся України вірними синами!*

Тут втрутився болгарин С.Стоянов. Показуючи на сербів, він запропонував додати:

*Наші братчики-слов'яни
За оруж'є взялися,
Не годиться, щоби ми
Остронь залишалися!*

Здається, пісня була закінчена. Правда, далеко їй було до «Марсельєзи», та зіркові хвилини так само рідкісні, як планети у зірок...

Знову пішли спогади. Заспівали «Соловейка» Віктора Забіли, «Журбу» Леоніда Глібова. Але ось серб Петро Ентич-Карич розпочав сербський Гімн «Жие Сербие», де приспівом були слова: «Серце бие і крив ліє за нашу свободу»...

– «Це ж саме те, чого нам не вистачало», – схопився П.Чубинський і запропонував безсмертні рядки:

*Душу, тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми браття козацького роду!
Гей-о-гей же, браття, сміливо, нам треба братися за
справу,
Гей-о-гей, пора вставати, пора волю добувати!*

От тепер пісня була вже закінчена. Всі записали собі її слова. Свій примірник Т.Рильський віддав побратиму

В.Антоновичу. Коли через кілька тижнів повернувся до Києва з етнографічної експедиції М.Лисенко, Антонович доручив йому покласти на музику слова нової пісні. Уже через тиждень нова «Українська Марсельєза» полетіла Лівобережжям. Полетіла, як гімн Громади.

Додаток II

Урочиста пісня трьох братів

Для молодших школярів

Учитель:

Я сподіваюся, що ви хочете знати все про Україну, про її символи, почути голос її Гімну.

Усі ми різні за уподобаннями, поведінкою, але казки люблять і дорослі, і малі. До нас на урок завітала Добра чарівниця, яка розповість казку «Три брати».

■ У давнину жила собі жінка. І було у неї три сини. Були сини чесними, сміливими, щиро любили свою матусю, готові були віддати за неї життя. Підросли вони і вирішили піти в світ прославляти свою матір.

Вирушив у дорогу найстарший син. Мати на згадку про себе подарувала йому золоту корону з трьома промінцями. Пішов син між люди. І за трипроменевою короною, яка зігрівала людей і вела вперед, показувала шлях до кращого життя, дали першому синові ім'я – Тризуб.

Настала черга середнього сина. Йому мати в дорогу подарувала блакитно-жовтий одяг. Прославляючи своїми звитяжними ділами свою матір, він одержав ймення Прапор.

А там, де був найменший син, завжди лунала дзвінкоголоса пісня. Адже мати йому подарувала соловейків голос. І одержав він за свій голос і величний спів ім'я Гімн. І з того часу ідуть три брати поруч – Тризуб, Прапор, Гімн і прославляють рідну неньку. А там, де вони проходять, лунає урочиста пісня.

Учитель:

Запитання до груп:

Як звали трьох братів?

Чи сподобалися вони вам? Чому?

(Учні обговорюють запитання у групах. Одна людина від кожної групи дає відповідь).

Учитель:

Навчаючись у школі, ви отримаєте багато знань про Герб, Прапор та Гімн. А зараз послухаємо, як їх описано у книзі «Моя країна – Україна».

Герб, Прапор та Гімн – це символи держави.

Герб – тризуб на синьому фоні – головний символ держави, який зображується на прапорі, монетах, печатках, документах.

Гімн – урочиста патріотична пісня, яка прославляє країну, є символом єдності.

Прапор України – синьо-жовтий. Синє небо над золотою нивою – таке значення його кольорів.

Додаток III

Державні символи України

Для середніх і старших класів

Ведучий: Ми живемо в Україні і любимо її гарну і співочу мову, її прекрасних людей і пишну природу. Наша земля щедра: росте і жито, і горобина, цвітуть квіти, зріють плоди. Це – наша мати-Батьківщина.

Ведуча:

*Україна моя починається
Там, де туга моя кінчається,
Край дороги, як пісня чарівна,
Починається Україна.*

*Україна моя починається
Там, де доля моя усміхається,
І, як небо, як даль солов'їна,
Не кінчається Україна.*

(Звучить пісня «Україно, ...», сл. і муз. Т.Петриненка.)

Ведучий:

*Україно моя, Україно,
Присягаюсь тобі знов і знов.
Україно моя, Україно,
Моя віра, надія й любов.*

Ведуча:

24 серпня 1991 року Верховна Рада України урочисто прийняла Акт про проголошення України незалежною, самостійною, демократичною державою.

Сучасна Україна – це 24 області й республіка Крим. Столицею України є її найбільше місто – стародавній Київ.

У Києві працюють парламент України – Верховна Рада, уряд України і Президент.

Ведучий:

Великими містами, кількість мешканців яких перевищує один мільйон, є Харків, Донецьк, Одеса, Дніпро.

В Україні живе понад 48 мільйонів осіб, з них українців – 37 мільйонів. Разом з українцями тут мешкають росіяни, поляки, білоруси, євреї, болгари, греки, татари та багато представників інших народів.

Ведуча:

Україна зберігає свої державні символи: герб, прапор, гімн, котрі мають давню і цікаву історію.

Учень 1:

Золотий тризуб на блакитному тлі – символ влади. Він відомий ще з часів Київської Русі, зокрема на монетах київського князя Володимира Великого.

Герб – це частина печатки, яку носили київські князі.

Чому саме тризуб вважають гербом України? Мабуть, тому, що число три завжди вважалося казковим, чарівним. У тризубі відображено триєдність життя. Це – батько, мати, дитя, які символізують Силу, Мудрість і Любов.

Учень 2:

Національний прапор України – синьо-жовтий. Жовтий символізує багатство України, її хлібний лан, золотий степ; блакитний – це колір неба, води, миру.

Учень 1:

Національний гімн України – це урочиста пісня, символ нашої державної єдності, яку понад століття тому написали поет Павло Чубинський і композитор Михайло Вербицький.

Слова гімну, які вперше було надруковано у 1863 р., припали до серця всім українцям. Саме ця пісня змогла об'єднати навколо себе патріотів, одержимих єдиною метою побудови незалежної України.

Ведучий:

І справді, чи може хтось залишитися байдужим до слів нашого національного гімну «Ще не вмерла України...», яким уже 130 років.

(Звучить Гімн України.)

Учень 1:

4 вересня 1991 року Верховна Рада України прийняла рішення про встановлення над будинком Верховної Ради національного жовто-блакитного прапора.

Учень 2:

Конституція 1996 року затвердила символіку України. Згідно зі статтею 20 Конституції України державними символами є: Державний прапор України, Державний герб України, Державний гімн України.

Символіка – своєрідна візитна картка країни, вона ніби представляє її, підтверджує її існування.

Ерудит-лото:

- Коли звучить Гімн України? *(Він звучить щоденно о 6-й і 24-й годині на українському радіо та на урочистих заходах, у свята.)*
- Хто написав текст Гімну України? *(Павло Чубинський.)*
- Як звати композитора, який створив музику до Гімну України? *(Михайло Вербицький)*
- Що символізує тризуб? *(Волю, славу, силу.)*
- Яке призначення прапора? *(Бути попереду, вести людей за собою.)*
- Назвіть кольори нашого прапора. *(Синій – небо, жовтий – колосся.)*

Майже в усіх народів є улюблені рослини-символи. В українців – це верба, калина та барвінок. Про це говорить прислів'я: *«Без верби та калини нема України».*

Калина – це символ кохання, краси, щастя. Навесні вона вкривається білим цвітом, а восени палахкотить гронами червоних ягід. Калиною уквітчують весільний коровай, оселю; нею лікуються.

Про калину складено багато пісень, легенд, приказок: *«Пишна та красива, як червона калина»; «Стоїть у дворі дівонька, як над ставом калинонька. Щоки червоні, як кетяги калинові»; «Убралася в біле плаття, як калина в білий цвіт»; «Посади біля хати калину – будеш мати долю щасливу».*

Почувши слово «Україна», відразу уявляєш вербу над водою, тополю у полі. Верба не тільки красива, а й корисна. Копають криниці під вербою, бо на сухому місці це дерево ніколи не росте. У Вербну неділю святять вербові гілочки. Дорослі й діти легенько б'ють одне одного освяченими прутиками, приказуючи:

Не я б'ю – верба б'є.

За тиждень – Великдень.

Недалечко – червоне яєчко!

Спаси і збережи, Матір Божя, під своїм покровом.

У народі говорять: *«Дім без рушника, як сім'я без дітей».* Рушники – це теж символи українського народу, старовинні обереги хати. Вишитий рушник – неодмінний атрибут багатьох обрядів: із рушником виходили в поле, справляли обжинки; проводжали в далеку дорогу; дівчата подавали рушник на знак згоди при сватанні; молоді ставали на рушник під час шлюбного обряду.

Бліц-вікторина:

- Основний Закон України – *(Конституція)*
- Як співають і слухають Гімн України? *(Стоячи)*
- Синій колір українського прапора символізує... *(небо).*
- Скільки кольорів має український прапор? *(Два)*
- Державний Герб України – ... *(тризуб).*
- 28 червня 1996 року – це ... *(День Конституції).*
- Столиця України – ... *(Київ).*
- Найголовніша пісня України – ... *(Гімн).*
- 24 серпня 1991 року – ... *(День незалежності).*
- Жовтий колір прапора символізує... *(колосся).*
- Державна мова України – ... *(українська).*
- Кого українці називають Великим Кобзарем? *(Шевченка).*

Ведучий: Україна... Золота, чарівна сторона. Земля, зеленню закосичена. Це історія мужнього народу, що віками боровся за свою волю, щастя, свідками чого є високі могили в степу, обеліски та прекрасна на весь світ народна пісня.

(Звучить пісня «Звучи, рідна мово», сл. А.Демиденка, муз. О.Семенова)

Ведуча: *Уся земля колише вічно житом,
Береже співучі ручаї,
В цій землі, веселкою сповиті,
Сплять суворі прадіди мої.*

Ведучий: *Б'ють живі джерела під землею,
І Дніпро гримучий не змілів.
Так, я рідний син землі цієї,
Так, я син великої землі.*

Ведуча: 1999 рік. Верховна Рада України прийняла Декларацію про державний суверенітет України.

Ведучий: *Усе, що мріялось віками,
Сповнилось, настало!*

*«Ще не вмерла України...» –
Гордо прозвучало.*

Ведуча: Будьмо гідними незалежності, за яку боролися наші предки. Цінуймо волю, любімо нашу землю. Любімо Україну.

Ведучий: *На білому світі є різні країни,
Де ріки, ліси і лани...
Та тільки одна на землі Україна,
А ми – її доньки й сини.*

Ведуча: *Усюди є небо, і зорі скрізь сяють,
І квіти усюди ростуть...
Та тільки одну Батьківщину ми маєм...
Її Україною звать.*

*(Звучить пісня «На Україну повернись», сл. С.Галябарди,
муз. О.Гавриша.)*

Ведучий: Батьківщина в нас одна! І ми повинні про це пам'ятати. Це – Україна! Хай квітне і процвітає наш рідний край.

Використана література

Про Державний герб України [Текст] : постанова Верховної Ради України від 19 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 40. – С. 592.

Про Державний Гімн України [Текст] : закон України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 602.

Про Державний Гімн України [Текст] : указ Президії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2042.

Про Державний прапор України [Текст] : постанова Верховної Ради України від 28 січня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 19. – С. 257.

Про державні символи України [Текст] : постанова Верховної Ради України від 3 вересня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 45. – С. 241.

Про відзначення 200-річчя від дня народження Михайла Вербицького та 150-ї річниці першого публічного виконання національного гімну : Указ Президента України № 6/2015 від 12.01.2015 // Законодавство в бібліотеці. – 2015. – № 2. – С. 11-12.

Бабіна М. Пісні літературного походження. «Ще не вмерла України...» Павла Чубинського і Михайла Вербицького – національний гімн нашої держави: [урок у 6 кл.] / М.Бабіна // Дивослово. – 2015. – № 9. – С. 2-5.

Велична доля двох маленьких рядків : [170 років з дня народження співавтора тексту Державного гімну Миколи Вербицького] // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 29. – С. 19.

Виховний захід «Державні символи України» : [1 кл.] // Ми – діти твої, Україно! : сценарії виховних заходів національного спрямування : 1-4 кл. / Л.Пономаренко, С.Тютюнник. – Х. : Основа, 2015. – С. 5-8.

Глотова Є. Конституційні обов'язки громадян України : Правознавство. Практичний курс. 9 кл. / Є.Глотова // Історія України. Шкільний світ. – 2012. – № 36 (772) вересень. – С. 6-12.

Гречило А. Становлення українських національно-державних символів у 1917–1920 роках // Записки наукового товариства ім. Т.Шевченка. – Львів, 2006. – С. 114-142.

Державні символи України : [сценарій] // Шкільний світ. – 2009. – № 25. – С. 91.

Литивин Н. Символіка незалежної України [Текст] / Н.Литивин // Позакласний час. – 2005. – № 17. – С. 29-30.

Національні символи України : виховна година у 3 кл. // Ми – діти твої, Україно! : сценарії виховних заходів національного спрямування: 1-4 кл. / Л.Пономаренко, С.Тютюнник. – Х. : Основа, 2015. – С. 71-74.

Панченко Н. Державні символи України [Текст] : [сценарій] / Н.Панченко // Позакласний час. – 2005. – № 17. – С. 25-28.

Петранова Т. Державні символи України / Т.Петранова // Все для вчителя. – 2016. – № 11. – С. 28-30.

Плитчук Л. Урочиста пісня трьох братів : [урок за темою: державні символи України; з використанням методології превентивного навчання] / Л.Плитчук // Розкажіть онуку. – 2008. – № 10. – С. 23-24.

Семененко В. Автор гімну України – царський генерал? / В.Семененко // Семененко В. Хто такі українці? Що таке Україна? / В.Семененко. – Х. : Школа, 2010. – С. 53-59.

Чорна С. Під знаком тризуба... якому 45 тисячоліть : [герб України] / С.Чорна // Голос України. – 2015. – № 155. – С. 12.

Я люблю рідну Вкраїну // Розкажіть онуку. – 2015. – № 12. – С. 44-45.

Ще не вмерла України ні слава, ні воля : [200 років від дня народження Михайла Вербицького] // Світ дитини. – 2015. – № 2. – С. 3.

Зміст

Історичні мандри тризуба.....	3
«Ой, там збиралися під прапори...».....	11
«Високий дух через високе слово...».....	24
Додаток I	
Гімн України. Сторінки історії	32
Додаток II	
Урочиста пісня трьох братів.....	36
Додаток III	
Державні символи України	38
Ерудит лото.....	40
Бліц-вікторина.....	42
Використана література.....	44

ХОБД, 2017
Зам. № 1
Тираж 50